

SLIKANJE I BOJENJE CRKVI

Dr Antun IVANDIJA

Uz gradnju novih bogoštovnih objekata, za kojima se osjeća velika potreba, danas postoji ne manja potreba i održavanje već postojećih crkvi i kapela. Znam iz prakse, koliko savjeta trebaju svećenici u tome, napose kad se radi o bojenju crkve izvana i iznutra. A bila mi je dana i sugestija da o tome nešto kažem svećenicima. Pa, evo, molim par minuta strpljivosti.

Kad se govori o kolorističkom uređenju crkve, kod toga treba razlikovati dvije stvari: 1) slikanje crkvi, i 2) njihovo bojenje. Slikanje uključuje u sebi figuralnu i ornamentalnu dekoraciju, tj. izvođenje ljudskih likova, te biljnih, geometrijskih i životinjskih ornamentata. Pod bojenjem pak razumijevamo tonsko uređenje zidnih i stropnih ploha bez slikarske dekoracije. Nadalje treba razlikovati slikanje i bojenje nove crkve, tj. novogradnje, od slikanja i bojenja stare crkve, tj. obnavljanja slika i prebojavanja zidova.

I. SLIKANJE CRKVI

Najprije par riječi o slikanju, tj. o figuralnoj i ornamentalnoj dekoraciji. Danas je nekako ušlo u modu shvaćanje, da je slikarska dekoracija crkvi nemoderna, suvišna, dapače aliturgijska, ako ne i antiliturgijska. Ne može se međutim dovoljno naglasiti, da je to stanovište posve krivo. Danas, istina, nije vrijeme baroknih voluta, vinjeta i palmeta. Današnji čovjek nema vremena ni volje za ornamentat, i smatra to zatrpavanjem prostora. Ali figuralna dekoracija u Crkvi je i te kako u cijeni. To je crkvena tradicija od najstarijih vremena. Slike su služile ne samo za ukras, nego u prvom redu za pouku, kako je to naglasio papa Leon Veliki. I današnji čovjek svojim turizmom i televizijom dokazuje, da nije ništa manje vizuelno orijentiran nego prijašnje generacije, a poplava stripova je znak, da čovjek na brzu ruku na vizuelni način želi doznati ono, što je prije doznavao polako iz knjige. Zato i danas slike u crkvi imaju svoje opravdanje. A to, što se slike svagdje u crkvama ne izvode, znak je samo ili financijskog ili duhovnog siromaštva. I moderna arhitektura podnosi slikarstvo — već prema svom tipu: ili na zidnim plohama poput romantike, ili na prozorima kao gotika. Zato odbijati slikarska ostvarenja u crkvama iz nekih

idejnih razloga, jest prosta zabluda. Ni liturgija danas ne trpi natrpastnost i nepreglednost, ali prihvaća i hvali sve ono, što potiče na iskrenu pobožnost. Jasno je, da svako vrijeme ima svoj način izražavanja, svoj stil. Zato danas ne ćemo izvoditi barokne slike, jer bi one bile falzifikat. Ali nijedna umjetnost nije protiv izražaja svog vlastitog vremena, jer bi negirala samu sebe. Zato u današnje crkve današnje slike!

No mi danas gotovo nemamo suvremenog crkvenog slikarstva, ali ne zato, što ga ne bismo htjeli, nego zato, što nemamo novaca. A kome je Bog dao mogućnosti, neka samo slikarski uredi svoju crkvu, i neka bude uvjeren, da čini dobro i za Crkvu i za umjetnost.

Ako se čovjek odluči na slikanje, onda treba unosliti dobrog slikara umjetnika, da slike budu umjetnine. Financijski momenat, istina, tu igra veliku ulogu, ali to ne smije biti jedino mjerilo. Ako se čovjek odlučio na slikanje, onda se odlučio i na stanovite žrtve. No važnije je paziti na sadržaj slika, tj. što slike prikazuju, a još je važnije paziti na duh dotičnog slikara, tj. duh, koji izbija iz njegovih diela. No kod toga je potrebno upozoriti, da neki slikar, koji je dobar katolik, ne mora ujedno biti i najbolji crkveni slikar. Umjetnost ovisi o umjetničkom talentu, o uživljanju u postavljeni zadatak. Ako igdje, a ono je ovdje važno načelo: ne tko, nego što. Ako se ne bude gledalo na kvalitetu, moglo bi se dogoditi i drugima, što se dogodilo jednom vrijednom svećeniku za vrijeme rata kod nas: odlučio je slikati crkvu, i javila mu se dva putujuća slikara, koji su je oslikali za jeftine novce. No mjesto slika na zidovima su osvanuli dječiji crteži: neki krilati skakavci mjesto anđela i neobični punoglavci mjesto ljudi. Kakve pare, takve i slike! Drugim riječima: uzalud utrošeni narodni novac.

Od slikarskih tehnika zidnog slikarstva najvredniji je mozaik, jer je najtrajniji, ali ujedno i najskuplji. Kod nas danas i nema radionice mozaika, no mogu se prema izrađenim kartonima naručiti mozaici u vatikanskoj ili milanskoj radionici mozaika. Jasno, da tu dolazi u pitanje i carina. Iza mozaika veoma su trajne fresko-slike, i kod nas ima umjetnika fresko-slikara. Dobra je i kazeinska tehnika. Ostale klasične tehnike, osim Keimove, ne mogu se preporučiti za crkveno zidno slikarstvo, koje ima karakter trajnosti. Uljene slike mogu doći samo na platno ili drvo, ali za zidove ne dolaze u obzir, kako to pokazuje stoljetno iskustvo — sve od Posljednje večere Leonarda da Vinci.

Kad govorim o slikanju crkve, upravo osjećam vaše pitanje: a što načiniti sa starim slikama po crkvenim zidovima i svodovima, koje su iz prošlih vremena, a danas više nisu nove? Na to odgovaram jednim primjerom: prije više godina u našoj nadbiskupiji je postojala jedna crkva, koju je u XVIII. st. oslikao isti slikar, kao i crkvu u Koprivničkom Ivancu i Kuzmincu. Danas je čitava unutrašnjost te crkve monotono obojena na zidarski način žutim okerom. I čovjek još ističe, kako je svoju crkvu »modernizirao«! Szabo bi ga nazvao kulturnim barbarinom. Zaključak: staro se čuva, koliko se najviše može. Nikada iz crkva uklanjati nešto iz »slikarskih razloga«, jer bismo mogli dobiti rezultate, kao što je Bolléova unutrašnjost zagrebačke katedrale. Pogotovo se imaju čuvati slike. Ako je ornamentalna dekoracija propala, zidne i stropne plohe mogu se ponovno obojiti, ali se slike spašavaju do kra-

njih granica mogućnosti. Da li su te slike kvalitetne ili ne, o tome ne će odlučivati obični seoski soboslikar! U našim je crkvama naime dosta radio Antonini, koji je priznati slikar, — a da se npr. o Belcu, Lepoglavi, Kominu, Remetama, Koprivničkom Ivancu, Petrinji, Malom Bukovcu, Požegi itd. i ne govori. Imamo vrijednih stvari iz prošlosti i zato je potreban veliki oprez i skrb. Pa i djela našeg Sirnika, koji je oslikao dosta zagorskih crkvi, još danas narod više cijeni, negoli prazni crkveni zid i svod. Zato se slikane crkve ne smiju prebojavati ni iz kakvih stilskih razloga. A ako je potrebno sliku obnoviti, onda treba za to naći stručnu ruku. Ne može — oprostite — svako seosko mazalo biti restorator slika!

Za svećenike u praksi neka bude vrhovno mjerilo: ništa u tom pogledu ne raditi na svoju ruku, nego tražiti pismeno odobrenje ordinarijata. I to odobrenje čuvajte u žubnom arhivu i zabilježite ga u žubnu spomenicu. Na taj način ćete pred budućim generacijama sačuvati svietao obraz. I ako se zbog ideine nobrkanosti načini kakva pogreška, ne će biti krivine na vama. Ali je kod toga jedno potrebno: da se apsolutno slušaju direktive ordinarijata, a ne, da se te direktive samovoljno tumače, i tako se provodi vlastita volica. Iskustvo našalost pokazuje, da je u toj točki s ljudima naiteže. Svatko misli, da je njegov ukus apsolutni ukus, i da je samo njegov »koncepcija« najbolja. Mislim, da nijedna struka ne podnosi toliko nasilja, kao umjetnost. Što bi npr. rekli seljaci, kad bi svaki čovjek htio biti apsolutno nepogrešivi veterinar?! — Svećenik je čuvar umjetnina u svojoj crkvi, i mora biti svijestan, da time nije ujedno i umjetnik. Iz studija crkvene umjetnosti na bogoslovnom fakultetu svaki svećenik mora u život ponijeti barem to, da o umjetninama, koje po svojoj službi čuva, samovoljno sam ne odlučuje. A kod crkava, koje su proglašene spomenicima kulture, dužan je obazirati se na zahtjeve konzervatorske službe — dakako imajući u prvom redu u vidu zahtjeve bogoslužja i crkvenog duha!

II. TONSKO BOJENJE CRKVI

Danas se u našim prilikama najčešće primjenjuje tonsko bojenje crkvi bez ikakvog slikarskog ukrasa. Za takvo rješeno kod nas nisu toliko odlučni ideološki razlozi, koliko financijske mogućnosti, koje nisu najružičastije.

Kod toga treba razlikovati novogradnje od nije sagrađenih objekata. Kod novogradnji, gdje žbuka nema na sebi već stariji sloj boje, mogu se primijeniti suvremni način ne samo bojenja kistom, nego tzv. plemenite obojene žbuke, kojima se prežbukava površina zidnih i stropnih ploha. Može se primijeniti i štrcanje mješavine pijeska, cementa i boje — tzv. hirofa ili slični nazivi. Ove dvije tehnike mogu se bez ikakvog ustezanja primijeniti na vanjskim dijelovima i u unutrašnjosti objekta. U unutrašnjosti je ovakvo bojenje veoma trajno i djeluje »plemenito«, jer zidne plohe ostavlja hrapavima, pa to daje stanoviti efekat. Postoji tome jedan prigovor: da hrapave zidne plohe zadržavaju prašinu. No prašina je danas mnogo manji problem od ponovnog bojenja

crkve, jer jedan usisivač prašine rješava taj problem. Osim ovih dvaju načina kod novogradnje se može primijeniti kao veoma trajno bojenje kitanje zidova soboslikarskim kitovima, — tzv. »topažu« tehnika. Tim se načinom postiže dobar efekat i trajnost, ali je posao razmjerno skuplji. Podnožja zidova mogu se u unutrašnjosti crkve opločiti prirodnim kamenom, ili umjetnim kamenom (brušenim kulirom) — što je manje estetski od prirodnog kamena. Uljeni nalič na podnožjima ne ide tamo, gdje su zidne plohe hrapave.

Kod ponovnog bojenja već prije bojениh crkvi, dakle ponovnog »malanja«, treba najprije izvesti pregradnje, koje mogu prema potrebi biti i veoma zamašne. Gotovo sve starije crkve su barem u donjim dijelovima zidova vlažne. Prije bojenja bezuvjetno je potrebno provesti horizontalnu izolaciju od vlage, ili barem dobro ventilaciju zidova. U protivnom slučaju nova naslaga boje nikada se ne osuši, crkva je »fle-kava«, i boja brzo otpada. Zatim prije bojenja treba provesti, odnosno popraviti i staviti pod žbuku sve električne instalacije, da se poslije bojenje naknadno ne kopa po zidovima. Ovi dalji pripremni radovi su nužni, jer raditi obratno, znači uzalud trošiti novac. Nije dobro, da se netko sjeti na proljeće »malati« crkvu, jer će na ljeto imati »firmu«. Trebalo je na firmu misliti pred tri godine, pa provesti izolaciju od vlage, urediti elektrifikaciju, a bojenje je završetak radova, kruna posla. Tko radi obratno uzalud troši novac.

U bliže pripremne radove bojenja ide struganje starih naslaga boje, da se novi sloj ne ljušti, zatim izoliranje pojedinih mjesta od čade, vađenje svih nepotrebnih čavala i klinova po zidovima i zabijanje tih klinova na mjestima, gdje su potrebni. Onda pranje zidova, polaganje temeljne boje — obično bijele — i tonsko bojenje zidnih i stropnih ploha prema odabranim uzorcima, te eventualno fiksiranje boja.

Bojenje se može izvesti na više načina, odnosno postoji više tehnika rada — prema vrsti boja, odnosno veziva, koja drže boju na zidu. Ne može se dovoljno naglasiti, da tzv. klijane boje, tj. boje miješane sa kredom i tutkalom, uopće ne dolaze u obzir za crkve, jer se tutkalo na hladnoći i vlazi brzo rastapa, i boja sa zidova pada poput snijega. Soboslikari rado primjenjuju klijane boje, jer one imaju veliku pokrivnu moć, i lako je s njima raditi, pa je taj posao razmjerno jeftiniji, ali — naglašujem — za crkve ne dolazi u obzir zbog premale trajnosti. U novije vrijeme postoje nove tehnike, kao što su npr. »juboflor«, »polikolor«, odnosno »disperol« itd. Ovi načini rada imaju svojih prednosti, daju stanovite rezultate, koji su poželjni, ali kod svih tih novijih tehnika postoji jedna nepoznanica: nemamo naime iskustva o njihovoj trajnosti, jer su to noviji postupci. Prema višestoljetnom iskustvu znamo, da je za crkve još uvijek veoma dobra tzv. kazeinska, odnosno vapneno-kazeinska tehnika, gdje se boje miješaju s vapnom i kazeinom, odnosno sirom. Sir sa vapnom kemijski stvara pravu kamenu naslagu, koja je veoma trajna. Samo taj rad treba propisno izvoditi, i prije toga zidne plohe moraju biti dobro ostrugane.

Što se tiče izbora boja, tj. tonova i nijansa, nemoguće je dati neko općenito pravilo, jer bismo dobili sve crkve obojene na isti kalup. To ovisi o ukusu i milijeju. Tonovi se biraju ton kartom na licu mje-

sta, jer vizuelno nije važno kakav je ton u sebi, nego kako on djeluje u određenom ambijentu. Nije suvišno naglasiti, da boje imaju svoje psihološko djelovanje, i svećenik treba na to naročito paziti. Nama nije svejedno, kako će se vjernici u crkvi »osjećati«. Općenito neka tonovi budu svijetli, »lagani«, jer to podiže duh, stvara raspoloženje vedrine i poleta. K tome, gdje oko crkve postoje jarke boje i ljeti velika vrućina, neka bi se unutrašnjost obojila svijetlim »hladnim« tonovima, tj. nijansama, u kojima dolazi do izražaja plava, siva i zelena boja. A crkve, oko kojih ima mnogo zelenila, ugodno djeluju, ako su obojene »toplim« tonovima, tj. laganim nijansama žutoga i crvenoga. Kod kombinacije boja naročito treba izbjegavati monotonost. Ona psihički čovjeka »ubija«, a i samoj arhitekturi oduzima njenu raščlanjenost. Ni preveliko šarenilo ne valja, — pogotovo ako nema logičke povezanosti sa raščlanjivanjem arhitekture. Naročito treba naglasiti, da tonovi budu svijetli, lagani, u neku ruku prozračni — lazurni. Znam slučaj jednog župnika, kojemu su bili odabrani tonovi boja za unutrašnjost crkve. On je na svoju ruku »samo malo pojačao tonove«, jer se njemu tako činilo ljepše. I dobio je kričavilo boja. A što se tu može, kad on bolje zna, kako je ljepše! Dragi moj, svoju sobu šaraj, kako hoćeš, ali crkva nije samo za tebe! I tu vrijedi pravilo: neka nitko ne misli, da je on apsolutno mjerilo svih stvari. Svaki župnik ima pravo i dužnost iznijeti svoju misao i želju za uređenje crkve, ali ukus je veoma relativan pojam, i zato je tu potreban savjet i prihvaćanje savjeta.

* * *

Time bismo iznijeli najbitnije opaske o slikanju i bojenju crkava. Na kraju jedna primjedba: naše će crkve biti onakve, kako se svećenici budu brinuli za njih. Sve ovisi o svećeniku. Narod hoće, ako svećenik hoće. Za dobru stvar, za ljepotu svoje crkve narod će uvijek žrtvovati, samo svećenik mora imati volje, strpljivosti i takta. Čuo sam više puta od starijih svećenika jadikovanje: ja nemam novaca, to bi morala općina, to bi morao grad, ja ne mogu itd. Budimo si već jedanput svjesni, da je takvo vrijeme prošlo, i to — mislim — definitivno prošlo. A ja bih rekao: hvala Bogu, da je tako! Prije rata imali smo obaveze i općina, i gradova i patrona, a crkve su bile zapuštene, neuređene. Danas, kad mi svećenici znamo, da to ne će načiniti nitko, ako ne načini-mo mi, crkve se uređuju. Hvala Bogu! I nadamo se i želimo, da se još više uređuju i grade. Treba imati pouzdanja u narod. Naša Bosna pokazuje, da crkve ne gradi bogatstvo, nego dobra volja naroda. A iz nedavne crkvene povijesti dolazi mi na pamet jedan događaj: Kad je u Portugalu Salazar preuzeo vlast, pozvao je sve biskupe k sebi, dao im je čisti arak papira i rekao im: izvolite napisati sve svoje zahtjeve, sve, što god želite! Sve ću vam dati. Oni su mu odgovorili: Hvala! Mi želimo samo slobodan neposredni kontakt sa svojim narodom i naroda s nama. Mi ćemo imati, što nam je potrebno, i više ništa ne trebamo. — To je bilo pouzdanje u narod, i biskupi se nisu prevarili. Mislim, da ni mi ne trebamo drugo željeti. Neka svećenik načini svoje, i narod će načiniti svoje, a Bog će pomoći. Onda će i naše crkve biti posve u redu.

SUMMARIUM

Sane practica est haec quaestio: quo modo imaginibus pictis necnon coloribus decoranda sunt Dei templa? Hodie quoque figuris seu imaginibus pictis templa ornare licet, immo expedit, ut visuali inclinationi hominis fiat satis. Pictor tamen oportet sit verus artifex, nec sufficit ut pingat obiectum loco consonum, sed etiam et modum pingendi observet rectum. Sine dubio methodus mosaici et fresco-picturae primatum obtinent, sed nec alii modi technicae arti consoni Ecclesiae alieni sunt. Quidquid agitur de Ordinarii semper approbatione peragatur. — Sufficitne ut muri absque picturis solum coloribus ornati appareant? Varii extant modi colores ordinandi, sed generalis regula statui nequit, oportet namque ad varias circumstantias attendatur. Impendant vires sacerdotes et parochi ut cultus Dei ex hac quoque parte decens ac dignitosus evolvatur nam tunc et pecuniariis facilius occurrent necessitatibus, nam cura sacerdotis vel parochi a populo Dei abunde praemiatur.